

УДК 94 (4) «1492/1914» 32 (019) 343.341

**ВПЛИВ СТАРОЄГИПЕТСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІСТ
БАВАРСЬКОГО ОРДЕНУ ІЛЮМІНАТІВ (1776-1784)***Дмитро Помазан*

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького
Україна, 72300, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20
e-mail: Kartezis16@gmail.com

Актуальність поставленої теми пов'язана з тим, що вона не достатньо розкрита в історіографії таємних товариств Європи, епохи Нового Часу. Метою статі є розкриття питання впливу елементів єгипетської культури на формування та зміст Ордену Ілюмінатів у Європі XVIII ст. Ця тема, напряду або опосередковано, розглядається у роботах іноземних авторів. До таких авторів можна віднести Ч.У. Геккертон [4], А. Дарол [5], Л.М. Отеро [6], Л. Паль [7], Л. Портер [8], Є.Б. Черняк [13], Г. Шустер [14] та ін. Особливий науковий інтерес для статті мають роботи А. Дарола [5], Л.М. Отеро [6] та Л. Портера [8].

Одним з найважливіших джерел з представленої теми є робота А. Дарола під назвою «Тайные общества» [5]. У своїй роботі автор досліджує таємні товариства різних історичних періодів, починаючи із Середньовіччя. Велику увагу А. Дарол приділяє впливу Близького Сходу на розвиток таємних товариств Європейського континенту та Близького Сходу. Також, автор приводить велику кількість фактів на користь теорії зв'язку таємних товариств різних культур і континентів між собою [5]. При цьому автор звертає увагу на зв'язок Ордену Ілюмінатів з культурними елементами Близького Сходу.

Іншою важливою роботою з історії Ордену Ілюмінатів є книга Л.М. Отеро [6]. Автор у своїй книзі розглядає історію та зміст трьох таємних товариств, а саме: масонів, ілюмінатів і Пріорату Сіона. Сама книга поділена на три великі частини в яких розглядається кожне з представлених товариств. Фактично кожен з частин можна поділити ще на дві частини. Автор спочатку розглядає історію створення та розвитку Орденів, а потім розглядає їх внутрішні особливості. Свій історичний огляд ілюмінатів автор почав з опису особливостей епохи та впливу інших таємних товариств, які вплинули на формування цього Ордену [6, с. 172-210]. Треба зазначити що Л.М. Отеро має власну теорію факторів впливу на формування Ордену. На думку автора, Адам Вайс-

тхаупт узяв більшість елементів таємного товариства у католицького, закритого Ордену Єзуїтів [6, с. 213-215]. Автор наводить символи Ордену Ілюмінатів, які ілюструють вплив єгипетської культури на розвиток Ордену [6, с. 221].

Ще однією фундаментальною роботою з історії ілюмінатів є книга Л. Потера під назвою «Кто такие иллюминаты?» [8]. Як й інші автори Л. Портер описує не тільки історію Ордену Ілюмінатів, а ще і зовнішнє середовище формування Ордену, яка у даному випадку представлена європейським суспільством XVIII ст. [8, с. 25]. Автор також пов'язує Орден Ілюмінатів і вплив близькосхідної культури [8, с. 50].

Для об'єктивного висвітлення поставленої мети необхідно розглянути два концептуальних елементи представленої теми. По-перше, необхідно розкрити історію розвитку єгиптології та дослідити поширення єгипетської культури на території Європи у XVIII ст. По-друге, треба розглянути історію становлення Ордену Ілюмінатів і виявити у його змісті елементи єгипетської культурної спадщини.

З самого початку епохи Нового часу в Європі активізуються таємні товариства. Остаточною кількістю цих організацій дослідити майже неможливо. Самі таємні товариства мали різну спрямованість і переважали у країнах протестантського толку. Тенденція активізації та популяризації таємних товариств була притаманна усьому періоду епохи Нового Часу [2]. Причини активізації та становлення таємних товариств були доволі різноманітними. Однією з причин сміливо можна вважати проникнення на європейський континент єгипетської культури та міфології стародавніх часів. Взагалі, зі Стародавнім Єгиптом доволі щільно пов'язана історія таємних товариств. Видатні дослідники таємних організацій Ч.У. Геккертон і Г. Шустер вважають, що перші розвинені таємні товариства з'явилися саме у Стародавньому Єгипті [4, с. 14].

Професійно та системно Стародавній Єгипет європейці почали досліджувати на початку XIX ст. Саме у цей час формується єгиптологія як наука у Франції. Зацікавленість історією Єгипту саме у XIX ст. можна пояснити початком так званих «Наполеонівських війн», які проходили частково на території Єгипту [11]. Але на соціальному рівні єгипетська культура проникла до Європи набагато раніше. Вплив єгипетської культури на європейський континент почався ще у Стародавньому світі. Основним носієм і дослідником єгипетської культури серед європейських народів були греки, які внаслідок завоювань мали дуже тісний зв'язок з Єгиптом. Серед стародавніх дослідників Єгипту можна виділити Геродота, Діодора Сицилійського, Страбона [11].

У період Середньовіччя тема Єгипту майже не з'являлась у соціально-культурному полі Європи. Католицька Церква активно насаджувала свою ідеологію та фактично створила монополію на освіту. Але на початку епохи Нового Часу та старту Ренесансу в Європі, знову з'являється інтерес до античного світу та стародавніх джерел. Місцем найкращого збереження культурної спадщини античності була Італія, де залишались руїни стародавніх будівель і різні археологічні джерела [11].

Вже у 1499 році на території Італії виходить книга домініканського монаха Ф. Колонни під назвою «Гіпнеротомáхія Поліфіла», в якій використовуються та трактуються різні староєгипетські символи [11]. Трохи згодом, на початку XVI ст. видатний, прогресивний філософ епохи Відродження Д. Бруно доволі змістовно аналізує єгипетську культуру та її вплив на інші стародавні культури такі як грецька, єврейська та римська [1]. У 1650 р. Афанасій Кірхер робить спробу перекладу староєгипетських ієрогліфів. Його ціллю був переклад єгипетських ієрогліфів європейськими мовами. На жаль, дослідник зробив багато помилок, через це його труд вважають невдалим. Але саме його досвід ліг в основу дешифровки староєгипетських текстів [1; 11].

У XVIII ст. інтерес до Єгипту та його культурної спадщини виріс з новою силою. Це було зумовлено двома головними факторами: по-перше, у XVIII ст. активізувався рух романтизму, а по-друге, саме у цей період в європейських країнах починається епоха Просвітництва [11; 14]. Для дослідження Єгипту у XVIII ст. було відправлено велику кількість експедицій. Одним з головних дослідників був Річард Покок, який опублікував звіт про історичні артефакти, що знаходяться в Єгип-

ті. Потім була ціла череда мандрівників і дослідників Єгипту з Європи. Серед них можна виділити: Ф. Норден, Д. Перрі, У. Стаклі й ін. Популярність єгипетської культури була у XVIII ст. настільки велика, що у 1741 році у Британії було відкрито «Єгипетське товариство», яка займалась дослідженням стародавньої спадщини [1].

Але не лише розвиток культури та науки у XVIII ст. був головною тенденцією суспільства. Як вже зазначалось вище – саме у цей період активно створювались і діяли таємні товариства на території Європи [2; 14]. Одним з таких таємних товариств епохи Просвітництва був Орден Люмінатів [13, с. 74]. Більшість дослідників визначають тип цієї таємної організації як політичний. Наприклад, Л. Паль вважає, що Орден Люмінатів – це цілком політичне таємне товариство на створення й активізацію якого вплинули саме політичні амбіції А. Вайсхаупта [7, с. 311-313].

Починається історія Ордену Люмінатів у 1776 році у місті Інгольштадт, який знаходився на території Баварії [13, с. 74]. Засновником Ордену був Адам Вайсхаупт, який був викладачем в Інгольштадтському університеті та мав звання професора канонічного права. А. Вайсхаупт отримав освіту та спеціальну підготовку у коледжі єзуїтів. Треба зазначити, що даний університет і сама Баварія взагалі була повністю під впливом Католицького Церкви й Ордену Єзуїтів [13, с. 74].

У створенні Ордену відіграв важливу роль характер його засновника А. Вайсхаупта. Ця людина була доволі талановита і, як зазначалося вище, отримала хорошу освіту та підготовку в Ордені Єзуїтів [6, с. 213]. Згодом А. Вайсхаупт візьме на озброєння майже усі методи й елементи структури Ордену Єзуїтів. Тому Л.М. Отеро стверджує, що Орден Люмінатів у Баварії був заснований на прикладі Ордену Єзуїтів [6, с. 216-218].

Орден Люмінатів був доволі добре організованою структурою з чіткою ієрархією. Структура Ордену Люмінатів складалась з шести ступенів і головного керуючого органу, який формувався з 12 помічників А. Вайсхаупта [7, с. 314-317]. Склад Ордену Люмінатів був доволі однорідним, найбільшу кількість членів ілюмінати змогли отримати із соціального класу буржуазії [13, с. 74-75]. Пояснити таку популярність Ордену серед представників буржуазії доволі легко, оскільки він формувався під впливом філософії просвітництва, головною силою якої був саме клас буржуазії [13, с. 75-76].

За рахунок хорошої організації та щільного підбору кандидатів Орден Ілюмінатів почав активно поширюватися у різних країнах Європи. Станом на 1781 р. осередки Ордену Ілюмінатів були в Інгольштадті, Ганновері, Мюнхені, Гессе, Франкфурті, Магдебурзі, Польщі, Австрії, Англії, Литви, Римі, Франції, Голландії й ін. [6, с. 234; 13, с. 76]. До лав Ордену вступали буржуа й інтелігенція, серед ілюмінатів була велика кількість лікарів, юристів, письменників та ін. [13, с. 76].

Завершення історії Ордену Ілюмінатів було доволі трагічним. У 1784 р. курфюрст Баварії заборонив діяльність усіх таємних товариств. Першими під удар потрапили ілюмінати, які мали сумнівну репутацію у суспільстві. Також у 1784 році до рук баварської поліції потрапила частина документів Ордену. За участь у лавах Ордену Ілюмінатів була введена смертна кара. У результаті А. Вайсхаупт втік до Франції, де провів залишок життя [7, с. 313-314].

Довести те, що на Орден Ілюмінатів вплинула єгипетська культура, яка активно поширювалась в Європі, доволі складно. Складність цього питання полягає у тому, що ілюмінати були доволі закритим товариством, яке максимально ефективно захищало свою внутрішню інформацію [12]. Але у різних джерелах епохи Нового часу можна знайти певні факти.

Для об'єктивного висвітлення зазначеного питання спочатку необхідно оцінити вплив єгипетської культури на зміст внутрішньої доктрини Ордену. Як зазначає Л. Портер, А. Вайсхаупт зіткнувся з ідеологічною кризою усередині Ордену. Внаслідок розвитку ілюмінатів до їх лав почала вступати велика кількість нових людей. Тому кадровий рух серед вже «посвячених» членів був доволі значним. Для вирішення цього питання він звертається до стародавніх культів близькосхідного регіону, античної філософії та стародавніх містерій у пошуках нових елементів і для проведення ритуалів усередині Ордену [8, с. 50-51].

Такий вибір не був випадковим і як зазначає інший дослідник таємних товариств А. Дарол, Орден Ілюмінатів та Єгипет поєднують більш тісні зв'язки. Згідно даних, які приводить А. Дарол, Орден Ілюмінатів виник на іншому прототипі більш старого таємного товариства під назвою «Провидці» [5]. Орден Провидців бере свій початок ще у Середньовіччі та потрапляє до європейського континенту під час хрестових походів. Але найваж-

ливіше те, що центром цього Ордену та місцем його створення був Єгипет, а саме Каїр [5].

На користь цієї теорії можна привести кілька фактів: по-перше – це хронологічні межі. Майже одразу після зникнення Ордену Провидців зі Сходу з'являється Орден Ілюмінатів. По-друге, схожість ієрархії цих двох Орденів дуже сильна. Обидва Ордени мають однакову кількість ступенів посвячення. Також назви та змістовна складова ієрархічної структури дуже схожа [5]. Серед інших схожих елементів можна виділити календар, яким користувались обидві організації, визнання пророка Магомета Посвяченим (ілюмінатом) і використання схожої системи секретних жестів і ритуалів [5; 3, с. 167].

Також про зв'язок Ордену Ілюмінатів з Єгиптом пише інший дослідник таємних товариств Ф. Градинер. Він підтверджує теорію А. Дарола і також вважає, що ілюмінати узяли свою езотеричну доктрину саме в Єгипті [3, с. 166]. З огляду на це можна зробити висновок, що Орден Ілюмінатів був доволі сильно пов'язаний зі стародавньою культурою Близького Сходу й, особливо, Єгипту.

Але не тільки внутрішня складова Ордену Ілюмінатів відображала вплив єгипетської культури, зовнішні ознаки у вигляді символів теж доволі чітко це демонстрували. Головним символом ілюмінатів вважається «Піраміда з Оком» [6, с. 221]. Для об'єктивного висвітлення цього питання необхідно розділити символи «піраміди» й «ока». Сам по собі символ піраміди давно став символом Єгипту. Саме в Єгипті знаходиться видатна «Велика Піраміда», яку включили до «Семи див світу» [12, с. 132-134].

Як зазначає М.П. Холл, піраміда має доволі складну конструкцію і будівництво її було не під силу людям Стародавнього світу [12, с. 132-142]. Також автор зазначає, що піраміда не тільки грає роль історичного пам'ятника, а ще має доволі складний символічний зміст для адептів таємних товариств. З ним також погоджується А. Пайк, який був одним з головних теоретиків Масонського Ордену [12, с. 144-146]. В.М. Рошаль теж підтверджує велике сакральне значення піраміди та заявляє, що через своє складне значення вона стала символом ілюмінатів [10].

Іншим символом, який зображений на гербі ілюмінатів є «око» [6, с. 221]. Цей символ також був узятий Ордену Ілюмінатів з єгипетської культурної спадщини. Як зазначає дослідник єгипетської міфології І.В. Рак,

«Око», або як його називали стародавні єгиптяни – «Око Ра», є доволі важливим символом в єгипетській міфології. Посилаючись на «Туринський папірус», І.В. Рак зазначає, що «Око Ра» було символом влади та сили, який грав велику роль у міфології та культурі стародавніх єгиптян [9].

Символ Ока грав дуже велику роль для Ордену Ілюмінатів. Цей символ можна знайти на різних будівлях XVIII-XIX ст. та навіть на американській банкноті. Про це пише Ф. Градінер і М.П. Холл, які підтверджують теорію про те, що саме цей символ був головною ознакою ілюмінатів [3, с. 108; 12, с. 235].

Представлені вище факти дозволяють зробити наступні висновки. Нами зроблена спроба розкрити питання появи староегипетської культури на території Європи. Причинами поширення даної культури були: перша – це покращення інтелектуальної сфери європейського суспільства внаслідок реформаційних процесів і послаблення впливу Католицької Церкви; друга – це активна діяльність мандрівників, які приймали грали велику роль у соціокультурному обміні між країнами.

У розрізі зазначеної проблематики були розглянуті соціально-політичні передумови створення зазначеного таємного товариства, але головний акцент був зроблений саме на вплив єгипетської культури на формування Ордену Ілюмінатів. Останній мав доволі велику кількість елементів староегипетської культури, до яких можна віднести: частину внутрішньої доктрини, календар, спеціальні ритуали та секретну «мову жестів». На нашу думку герб Ордену Ілюмінатів також сформо-

ваний на основі єгипетської міфології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Авдиев В.И. История Древнего Востока / В.И. Авдиев. – М.: «Печатный Двор» имени А.М. Горького, 1953. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000054/st000.shtml>
2. Бутми Н.Л. Каббала, ереси и тайные общества [Електронний ресурс] / Н.Л. Бутми. – 1914. – Режим доступу: http://allconspirology.org/books/N--L--Butmi_Kabbala--eresi-i-taunye-obshchestva/
3. Гардинер Ф. Тайные общества. Запретное знание Гардинера / Ф. Гардинер. – СПб.: Вест, 2011. – 240 с.
4. Геккерторн Ч.У. Тайные общества всех веков и всех стран / Ч.У. Геккерторн. – 1878. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://review3d.ru/gekertorn-ch-u-tajnyu-obshchestva-vs%D1%A3x-v%D1%A3kov-i-vs%D1%A3x-strantajnye-obshchestva-vsex-vekov-i-vsex-stran>
5. Дарол А. Тайные общества / А. Дарол. – 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romanbook.net/book/download/6836381/>
6. Отеро Л.М. Тайные общества / Л.М. Отеро. – СПб.: Евразия, 2008. – 508 с.
7. Паль Л. Тайные общества: тамплиеры, розенкрейцеры, масон, иллюминаты / Л. Паль. – М.: АСТ, 2007. – 351 с.
8. Портер Л. Кто такие иллюминаты? / Л. Портер. – М.: ДИЛЯ, 2007. – 320 с.
9. Рак И.В. Египетская мифология / И.В. Рак [Електронний ресурс] // Летний сад. – 2000. – Режим доступу: http://historylib.org/historybooks/l--v--Rak_Egipetskaya-mifologiya/
10. Рошаль В.М. Энциклопедия символов / В.М. Рошаль [Електронний ресурс] // АСТ. – 2008. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/525323/>
11. Сирил А. Египтяне. Великие строители пирамид / А. Сирил [Електронний ресурс] // Центрполиграф. – 2004. – Режим доступу: http://historylib.org/historybooks/Siril-Aldred_Egipcyane--Velikie-stroiteli-piramid/1
12. Холл М.П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии / М.П. Холл. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с. (Гиганты мысли).
13. Черняк Е.Б. Тайные империи. Тайные общества старого и нового времени на Западе / Е.Б. Черняк – М.: Мысль, 1987. – 271 с.
14. Шустер Г. История тайных обществ, союзов и орденов / Г. Шустер [Електронний ресурс] // Айрисс-Пресс. – 2005. – Режим доступу: <https://www.litmir.info/bd/?b=171132>

Помазан Дмитро Вплив староегипетської культури на формування та зміст Баварського Ордену Ілюмінатів (1776-1784)

У даній статті розглядається питання впливу староегипетської культури на баварське таємне товариство Орден Ілюмінатів у період 1776-1784 рр. Головною метою статті є дослідження елементів староегипетської культури у структурі Ордену Ілюмінатів. Для об'єктивного висвітлення цієї теми у даній статті було виділено три основні завдання дослідження. Основні завдання складаються: з дослідження історії поширення староегипетської культури на території Європи у Новий Час, розкриття історії Ордену Баварських Ілюмінатів у період 1776-1784 рр. та дослідження впливу староегипетської культури на Баварський Орден Ілюмінатів. Окрема увага приділена змістовному аналізу символів ілюмінатів і внутрішньої доктрини.

Ключові слова: Стародавній Єгипет, таємні товариства, ілюмінати, філософія, культура

Помазан Дмитрий Влияние древнеегипетской культуры на формирование и содержание Баварского Ордена Иллюминатов (1776-1784)

В данной статье рассматривается вопрос влияния древнеегипетской культуры на баварское тайное общество Орден Иллюминатов в период 1776-1784 гг. Главной целью статьи является исследование элементов древнеегипетской культуры в структуре Ордена Иллюминатов. Для объективного освещения этой темы в данной статье были выделены три основные задачи исследования. Основные задачи состоят: исследование истории распространения древнеегипетской культуры на территории Европы в Новое Время, раскрытие истории Ордена Баварских Иллюминатов в период 1776-1784 гг. и исследование влияния древнеегипетской культуры на Баварский Орден Иллюминатов. Особое внимание уделялось содержательному анализу символов иллюминатов и внутренней доктрины.

Ключевые слова: Древний Египет, тайные общества, иллюминаты, философия, культура

Pomazan Dmitri *The influence of ancient Egyptian culture on the formation and content of the Bavarian Order of Illuminati (1776-1784)*

This article examines the impact of the ancient Egyptian culture on the Bavarian secret society. The Order of the Illuminati during the period of 1776-1784. The main purpose of the article is the study of elements of ancient Egyptian culture in the structure of the Order of Illuminati. For the objective coverage of this topic in this article, three main objectives of the study were identified. The main tasks consist of: the study of the history of the spread of ancient Egyptian culture in Europe in New Time, the disclosure of the history of the Order of the Bavarian Illuminates in the period 1776-1784 and the study of the influence of ancient Egyptian culture on the Bavarian Order of Illuminati. Particular attention was paid to the meaningful analysis of the symbols of illuminates and internal doctrine. It should be noted that this topic in the given context is almost uncovered in the historiography of secret societies. In the article, much attention was paid to the dialectical development of «Egyptology» as a separate historical science of ancient Egypt. The specificity of the chosen topic allowed us to use a wide range of different methods and historical sources. In addition to the historiography of secret societies and general historical literature, the literature is actively used in the mythological system of Ancient Egypt. This approach allows the widest and most comprehensive discovery of the secret symbolism of the Order of Illuminati and establishes a clear connection with the Old-Egyptian Culture.

Keywords: Ancient Egypt, secret societies, illuminati, philosophy, culture

Рецензенти:

Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 28.08.2017 р.